

Григорій КРИНИЦЬКИЙ, Платон ТРЕТЯК

СТАН ЛІСІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ, ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ*

Протягом останніх століть унаслідок господарської діяльності лісові природні комплекси Карпат зазнали деградаційних змін. Відбулися модифікації просторової і вікової структури та породного складу лісів, знизився їхній ресурсний потенціал і захисні функції. Потрібна еколого-економічна переорієнтація лісового господарства в напрямі охорони і відтворення лісів, забезпечення рекреаційних та екологічних функцій.

Сучасний лісовий покрив Українських Карпат остаточно сформувався протягом голоцену [10—13, 23, 27]. У ранньому голоцені тут переважала тундрова і лісотундрова рослинність з перевагою видів родів береза, сосна, смерека, верба, ялівець тощо. Під час теплої атлантичної фази (8—4,5 тис. р. тому) сюди проникла теплолюбна лісова рослинність з перевагою широколистяних видів родів дуб, в'яз, клен, а також ясен звичайний, ліщина, вільха клейка та ін. Вони витіснили лісотундрову та бореальну рослинність і утворили змішані широколистяні листопадні ліси. Очевидно, що свого максимального розвитку набули тоді угруповання з перевагою дуба звичайного, можливо, клена-явора, в'язів голого та шорсткого, ясеня звичайного.

У суббореальній фазі у ліси західної частини України починають проникати граб і бук. З настанням прохолоднішого і вологішого субатлантичного етапу ці види набули широкого розповсюдження. Разом з ними з'являється і ялиця біла, що поступово стає субедифікатором лісів Прикарпаття. У цей час остаточно сформувалася просторова диференціація рослинного покриву Карпат, зокрема його сучасна висотна поясність. Залежно від територіальних особливостей гумідності та наростання континентальності мезоклімату в напрямі від південного до північного макросхилів Карпат, а також забезпечення тепловими ресурсами сформувалася сучасна макроструктура гірської рослинності, зокрема лісового покриву [5, 16, 19, 20], що представлена у таких рисах у напрямку від Закарпатської рівнини до головного вододілу і далі на схід до передгір'я Прикарпаття (табл. 1).

Господарське освоєння лісів карпатського краю розпочалося ще з часів неоліту й особливо посилилося на передгірних рівнинах і височинах із

---

* Автори вдячні Народному депутату України академіку НАН України Ігорю Юхновському за надану допомогу в отриманні матеріалів Державного лісового кадастру.

настанням епохи заліза. Про це свідчать численні пам'ятки „культури курганів”, зокрема на Передкарпатті (села Лецівка, Нинів Нижній, Струтин Нижній, Тур'я, Тяпче) [2], окремі городища та печерні поселення різного часу. Процес формування численних поселень білих хорватів на височинах і гірських річкових долинах завершився на межі ранньослов'янської докняжої доби [22]. З цієї пори, очевидно, розпочалося інтенсивне агрокультурне освоєння лісових ландшафтів, яке тривало протягом усього другого тисячоліття [1].

Таблиця 1

Клімато-географічні особливості лісового покриву Карпат

Фізико-географічна область	Річна сума		Характер переважаючої рослинності
	активних температур, °С	опадів, мм	
1. Закарпатська рівнина: а- низовина	2600—3000	700	Заплавні і післялісові луки, ясеневодубові та грабово-дубові ліси. Дубові, буково-дубові ліси, агроугіддя.
б- височина	2500—2800	750	
2. Вулканічні Карпати, низькогір'я	2400—2600	900	Букові ліси
3. Полонинсько-Чорногірська: а- лісове середньогір'я б- полонинське середньогір'я-високогір'я г- середньогір'я-високогір'я Чорногори	1000—2200 600—1400	1300 >1400	Букові ліси. Букові ліси, а на північних схилах ялицево-букові, у високогір'ї криволісся душекії зеленої та субальпійські луки.
4. Рахівсько-Чивчинська, середньогір'я-високогір'я	600—1400	1000—1400	Буково-ялицево-смерекові і чисті смерекові ліси, стелюхи сосни гірської, альпійські та субальпійські луки
4. Рахівсько-Чивчинська, середньогір'я-високогір'я	600—1400	1200—1400	Мішані ліси за участю ялиці, смереки і бука, високо в горах чисті смерекові ліси та стелюхи сосни гірської
5. Привододільні Карпати, середньогір'я	600—1400	1000—1200	Чисті смерекові ліси, рідше буково-ялицево-смерекові, стелюхи сосни гірської, кам'янисті пустища, субальпійські луки
6. Зовнішні Карпати: а- низькогір'я Бескид б- середньогір'я Горган та Покуття в- низькогір'я Передкарпаття	1800—2200 1400—1800 1800—2400	900 800—1000 700—800	Ялицево-букові ліси. Смереково-ялицево-букові, вище чисті смерекові ліси і криволісся сосни гірської, кам'янисті субальпійські пустища та полонини. Смереково-ялицево-букові, у нижній частині ялицево-буково дубові ліси
7. Передкарпатська височина: а- західна частина б- східна частина	2200—2600 2400—2800	700—800 <700	Ялицево-буково-дубові ліси, агроугіддя. Дубово-букові ліси, агроугіддя.

Найбільших змін зазнали лісові ландшафти передгір'я. Унаслідок вогневої системи господарювання виникали великі лісові пожежі. Це вело насамперед до зменшення у складі деревостанів шпилькових лісових видів, таких як смерека, ялиця, сосна, яловець, а також твердолистяних, що мають важке і масивне насіння — дуба, бука. Їм на зміну в угрупо-

ваннях, що виникали на згарищах, едифікаторами ставали породи, насіння яких легше переноситься вітром на значну відстань — граб, клен, явір, береза, осика, в'яз тощо.

Масове вирубування лісів у горах розпочалося у ХУІІІ ст., а протягом ХІХ століття переважна більшість пралісів Карпат у доступних місцях була зрубана [1, 3, 16]. Вирубування практикувалося на величезних площах, що сягали від річкових долин до верхньої межі лісу. Це зумовило активізацію наприкінці ХІХ ст. шкідливих геофізичних процесів — площинну і лінійну ерозію гірських ґрунтів, виникнення селевих потоків, формування катастрофічних повеней і вітровалів [1]. Подальша практика штучного створення монокультур смереки в горах і дубових лісів на передгір'ї спричинила виникнення інших небажаних шкідливих екологічних процесів — масових уражень деревостанів кореневими гнилями, ентомошкідниками тощо [4, 5]. Це призвело до погіршення біологічної стійкості лісових екосистем, особливо штучного походження.

Станом на 1996 рік, коли було узагальнено матеріяли останнього базового лісовпорядкування [6—9, 21], загальна площа земель лісового фонду адміністративних областей карпатського регіону становила 2267,9 тис. га, або 40,1% від загальної його площі. Однак відносна площа вкритих лісом земель склала лише 36,7%, а достиглих та перестійних деревостанів 4,6% (таблиця 2 і 3). Зрозуміло, що лісосировинних ресурсів залишилося нині вкрай мало.

Таблиця 2

Структура земель лісового фонду адміністративних областей карпатського регіону за даними Державного лісового кадастру станом на 1 січня 1996 р.

Область	загальна площа, тис. га	Землі лісового фонду, тис. га							
		загалом	у тому за групами лісів		лісові землі	вкриті лісовою рослинністю			
			1	2		разом	у тому стиглі і перестійні		
							разом	із них хвойні	
Закарпатська	1280	694,0	292,7	401,2	675,4	647,7	131,7	34,9	
Івано-Франківська	1390	626,0	260,6	365,4	601,7	569,0	35,7	22,5	
Львівська	2180	689,9	271,1	418,8	656,5	623,0	44,6	21,0	
Чернівецька	810	258,0	71,1	187,0	251,5	236,8	48,5	32,0	
Разом	тис. га	5660	2267,9	895,5	1372,4	2185,1	2076,5	260,5	110,4
	%	100	40,1	15,8	24,2	38,6	36,7	4,6	2,0

Майже 70,9% земель лісового фонду перебувало у віданні Державного комітету лісового господарства, 20,1 — Міністерства аграрної політики, 3,8 — Міністерства оборони, 3,8 — Міністерства екології та природних ресурсів, 0,4 — Міністерства освіти і науки. Решта 1,0% належить до інших 9 міністерств і відомств, а також перебуває у користуванні громадян та інших держав.

Згідно з офіційними даними, ще в 1996 році середні запаси деревини були досить високі — близько 250 куб. м на 1 га, а у достиглих і перестійних деревостанах — близько 390—480 куб. м на 1 га (табл. 3). Приблизно

такі самі показники були й у 1983 р., однак середні запаси деревини були вищі — 269 куб. м на 1 га [20].

Таблиця 3

Відносна площа лісових земель і запаси деревини в лісах адміністративних областей Карпатського регіону за даними Державного лісового кадастру станом на 1 січня 1996 р.

Область	Відносна площа вкритих лісом земель, %	Запас деревини в деревостанах, тис. куб.м		
		загальний	у тому числі стиглих і перестійних	
			разом	із них хвойні
Закарпатська	50,8	199978,4	54629,9	18778,4
Івано-Франківська	40,9	128488,2	12685,7	9627,3
Львівська	28,5	132338,2	14660,6	8986,8
Чернівецька	29,2	62590,1	19909,8	15669,0
Разом	36,7	523394,9	101886,0	53061,5
на 1 га	—	0,252	0,391	0,481

Гірські ландшафти займають 24 тис. кв. км, або 42% від загальної площі адміністративних областей карпатського регіону. На жаль, матеріяли Державного лісового кадастру лісовий фонд гірської частини регіону детально характеризують станом на 1996 р. лише в межах земель Державного комітету лісового господарства [6—9] на площі близько 1008 тис. га (табл. 4). Але того достатньо, щоб зробити узагальнення про якісний стан гірських лісів.

Близько 69% вкритих лісом земель підприємств Держкомлісгоспу України в Карпатах зараховані до 2-ї групи, отже, мають переважно сировинне значення. Решта 31% — ліси 1-ї групи, тобто ті, які відіграють природоохоронну роль. Більша частина площі зайнята деревостанами шпилькових порід, переважно смерековими. На частку молодняків у 1-й групі лісів припадає 26% площі, а в 2-й групі майже половина — 48%.

Майже 49% площі гірських лісів зайнято деревостанами з перевагою листяних порід, переважно бука. На частку молодняків у лісах 1-ї групи припадає лише 10%, а у 2-й групі — 22%, що загалом є позитивним явищем. Це зумовлене меншими обсягами головного користування у букових лісах порівняно із шпильковими у зв'язку із значно нижчим попитом на деревину бука.

Дубові високостовбурні ліси займають лише 5% від загальної площі гірських лісів, проте надмірне їх вирубування призвело до того, що на частку молодників у 1-й групі лісів припадає 27%, а у 2-й групі — аж 49%.

Інтенсивне лісокористування протягом ХІХ й особливо ХХ століття зумовило не тільки певні диспропорції у складі, віковій та просторовій структурі лісів гірського регіону, а й спричинилося до виникнення багатьох господарських, екологічних та економічних проблем.

Проблема сировинних ресурсів. Різна потреба на деревинну сировину та віддаленість лісових масивів від транспортних шляхів і населених пунктів зумовила й особливості запасів деревини в деревостанах різного складу і різних груп віку (рисунок). Найвищі вони, майже 750 куб. м на 1 га, у пристигаючих букових деревостанах лісів 2-ї групи. Варто відзна-

чити, що в лісах 1-ї групи в аналогічних деревостанах запас удвічі менший. Зрозуміло, що насамперед заготівля лісу проводилася у більш доступніших лісах 1-ї групи, тому й запаси деревини тут значно нижчі.

Значно менші запаси деревини — 400—500 куб. м на 1 га, у смерекових та ялицевих деревостанах. Як видно з рисунка, їх нещадно експлуатують починаючи уже з середнього віку. Особливо це стосується захисних лісів 1-ї групи. Приріст запасу надалі до віку стиглості майже не зростає, а в смерекових деревостанах середній запас деревини навіть знижується.

Таблиця 4

Розподіл вкритих лісом земель Держкомлісгоспу гірської частини карпатського регіону за групами захисності та головними лісотвірними породами

Головна лісотвірна порода	1 група лісів			2 група лісів			Разом площа, га
	площа, га	у тому молодняки, %		площа, га	у тому молодняки, %		
		1 кл.	2 кл.		1 кл.	2 кл.	
Шпилькові:							
смерека	137007	5,0	22,3	308531	12,7	38,1	445538
ялиця	21568	7,7	10,3	61740	21,0	14,4	83308
сосна	3126	3,6	28,6	7259	9,8	38,5	10385
модрина	351	6,0	36,5	989	12,7	35,8	1340
псевдотсуга	151	85,4	0,7	999	91,1	0,7	1150
сосна кедрова	77	3,9	14,3	44	81,8	11,4	121
тис	64		40,6				64
Разом	162344	5,4	20,9	379562	14,2	34,1	541906
Твердолистяні:							
бук	127507	0,8	6,4	268029	4,1	15,0	395536
дуб високостовбурний	18396	6,5	20,5	28780	16,0	33,0	47176
дуб низькостовбурний	476	1,9	0,6	130			606
граб	2548		0,3	904	0,6	0,8	3452
клен	781	13,2	39,1	3054	56,9	29,5	3835
ясен	549	8,2	35,5	1544	7,3	32,5	2093
акація	222	0,5		161	1,2	0,6	383
інші	1	0,0	100,0	2			3
Разом	150480	1,6	8,3	302442	5,8	16,9	452922
М'яколистяні:							
вільха	1756	4,2	11,5	2265	1,9	5,2	4021
береза	1258	1,5	5,9	2083	2,0	13,1	3341
кашттан	215	0,9	35,8	344	2,6	43,3	559
липа	99		1,0	122			221
горіх	76		1,3	106		1,9	182
інші	193		6,5	156	25,0	34,3	349
Разом	3597	2,6	10,0	4733	1,9	8,4	8330
Всього	316421			686737			1003158
Чагарникові:							
сосна гірська	4223		2,7	28			4251
верби чагарникові	1			9			10
карагана	1			5		40,0	6
Разом	4225		2,7	42		40,0	4267
Загалом	320646			686779			1007425

Аналогічна, або ще гірша ситуація склалася з деревостанами дуба звичайного: їхні запаси у старшому віці не перевищують 300 куб. м на 1 га.

Таке вибирання ділової деревини так званими „рубками, пов’язаними з веденням лісового господарства” призводить до зниження повноти деревостанів, їх біологічної стійкості, захисної протиерозійної та водохоронної ролі.

Згідно з матеріалами Державного лісового кадастру [6—9] переважна більшість лісів карпатського регіону високопродуктивні й у віці пристигання у переважній більшості середньо- і високоповнотні (0,6—0,8). Однак погодитися з цим тяжко, оскільки наведені вище запаси становлять не більше 50—60% від запасів нормальних букових, ялицевих і смерекових деревостанів у віці 80 років [15]. Отже, це дає підстави вважати, що більшість деревостанів старшого віку є низько- і середньоповнотними. Причиною того є складна економічна ситуація, що склалася протягом останніх десятиліть у лісовому господарстві і зумовила необхідність самозабезпечення державних лісгосподарських підприємств власними коштами. Здійснювалося це раніше і практикується тепер переважно за рахунок заготівлі ділової деревини.

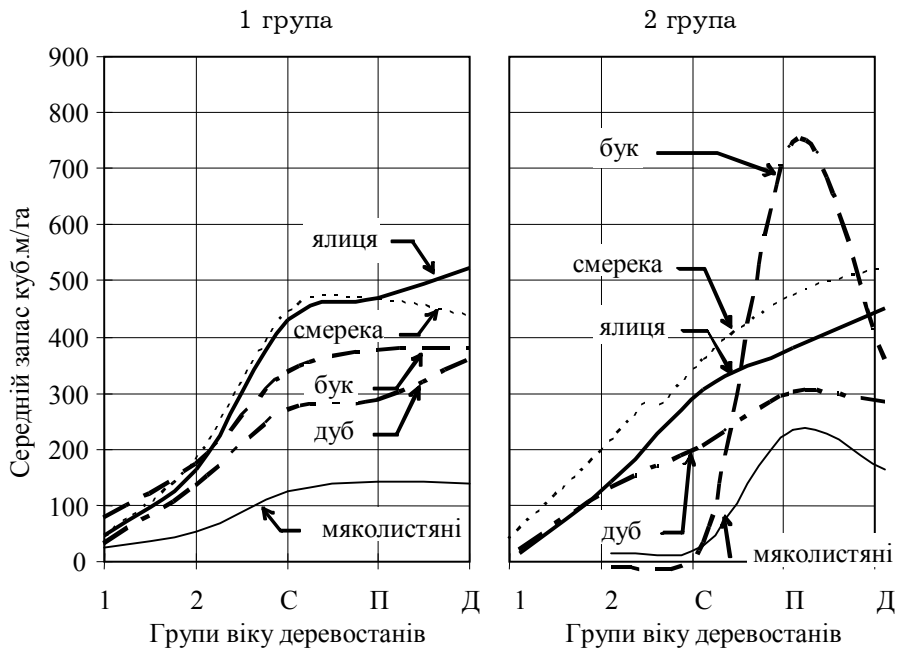

Рис. Середні запаси деревостанів різного віку з перевагою найпоширеніших лісоутворюючих видів у межах лісів 1 та 2 груп у гірській частині карпатського регіону. Групи віку деревостанів: 1 — молодняки до 20 років, 2 — молодняки віком 21—40 років, С — середньовікові, П — пристигаючи, Д — стиглі та перестійні.

Проблема охорони біорозмаїття. Протягом останніх десяти років існує практика проведення у гірських лісах 1-ї групи значних за обсягом

санітарних та суцільних лісовідновних рубань. Подекуди, вибірково та невеликими суцільними площами вирубують смерекові та дубові ліси в межах території природно-заповідного фонду: у заповідниках, національних природних та регіональних ландшафтних парках, заказниках тощо. В окремих випадках таке вирубування дубових лісів призводить до втрати цінного генофонду автохтонних екотипів дуба: заплавного, височинного, гірського. Те саме стосується і малопоширених та рідкісних популяцій в'яза граболистого, в'яза гладкого, клена-явора, сосни кедрової європейської, модрина європейської та модрина польської тощо. Наведені в таблиці 3 матеріали свідчать про дуже обмежене їх поширення та, очевидно, недосконалість обліку при лісовпорядженні. Стосовно таких цінних деревних видів треба вести докладніший облік, ураховуючи і представництво їх у вигляді домішки у складі інших деревостанів. Деякі узагальнення щодо поширення цих видів у лісах карпатської частини басейну ріки Дністер висвітлені в публікаціях у мережі Інтернет [25, 26].

Інтенсивне господарювання у лісах та орієнтація на вирощування монокультур цінних деревних видів призвели до спрощення структури деревостанів і часткової втрати ними притаманного їм автохтонного біорозмаїття, яке, на жаль, слабо вивчене. Проведені протягом останнього десятиліття фітоценологічні дослідження дають змогу вважати, що складні автохтонні мішані лісові угруповання, наприклад ялицево-букові, у своєму складі містять понад 170 видів вищих судинних рослин, з яких 6 занесено до Червоної книги України. Близько 140 видів вищих судинних рослин виявлено і в ялицево-дубових лісах Прикарпаття [25].

На жаль, належну охорону біорозмаїття регіону не забезпечує і наявна мережа об'єктів Державного природно-заповідного фонду. Нею охоплена лише частина найпоширеніших рослинних угруповань, зокрема гірські смерекові і букові ліси [17, 18, 24].

Проблема санітарного стану лісів. Ця проблема була дуже актуальна вже в середині XIX ст., коли в горах (наприклад у басейні ріки Лімниці) приблизно на 20 відсотках лісових земель були поширені вітровали і розладнані перестарілі деревостани [1]. Тут було масове поширення ентомошкідників. Широке запровадження смерекових монокультур зумовило масштабне поширення у таких лісах коренових гнилей, що спричиняються опеньком і кореневою губкою [20]. Останнім часом у низькогір'ї Передкарпаття локально спостерігається масове всихання середньовікових смерекових деревостанів. Значне поширення у листяних лісах регіону мають різні види грибів, зокрема трутовики, що зумовлюють стовбурні гнилі.

Про незадовільний санітарний стан лісів Карпат свідчать і масштабні вибіркові та суцільні санітарні рубання протягом останнього десятиліття. На жаль, у науковій літературі цій проблемі не приділено належної уваги. Виходячи з економічних можливостей лісгосподарських підприємств, проведення значних обсягів належних затратних санітарних заходів у лісах неможливе. Тому, у майбутньому нема підстав сподіватися суттєвого поліпшення ситуації.

Проблема виникнення стихійних руйнівних процесів. Протягом XX століття у Карпатському регіоні, як і в інших гірських районах Центральної та Західної Європи, неодноразово виникали катастрофічні стихійні

явища, серед яких найнебезпечнішими були повені та вітровали лісу. Вони мають тенденцію до періодичної повторності і поступового наростання масштабів. Вони вже завдали колосальних матеріальних збитків не лише в горах, а й на великих просторах передгірних рівнин.

Їхню активізацію останнім часом пояснюють впливом глобальних змін клімату, зокрема посиленням дії циклонічного типу атмосферної циркуляції, що безперечно існує. Однак загострення прояву цих процесів тісно пов'язано зі станом лісової рослинності у горах, особливо з водорегуляційною функцією гірських лісових ґрунтів. Унаслідок кількарізового вирубування гірських лісів у нижніх та середніх частинах гірських масивів значна товща гірських ґрунтів, що сформувалася протягом тривалого періоду, була змита. Залишилася лише нижня її частина, скріплена пухким кам'янистим субстратом. Отже, значний водоутримуючий потенціал гірських ґрунтів на сьогодні вже назавжди втрачений. А він був важливим складовим регулятором гідрологічного режиму рік у горах.

Катастрофічне підняття рівнів води під час повеней у листопаді 1998 та березні 2001 рр. у Карпатах можна пояснити і тривалим надмірним вирубуванням водоохоронних лісів першої групи вздовж великих рік. Тому, у наслідок швидкої водовіддачі з цих ділянок у горах поблизу населених пунктів, де випало найбільше опадів під час повеней в 2001 р. (150—296 мм), максимальний рівень води в ріках був навіть нижчий, ніж у 1998 р.

Дані метеостанцій та метеопостів про суми опадів (Рахів — 190 мм, Великий Бичків — 140 мм, Міжгір'я — 184 мм, Хуст — 147 мм, Усть-Чорна — 255 мм, Руська Мокра — 296 мм), які передували повеням цих років свідчать, що стік величезних мас води сформувався переважно в межах лісових ландшафтів низькогір'я і середньогір'я, оскільки загальна площа їх вкритих лісом земель на декілька порядків більша від площі полонинського середньогір'я.

На наш погляд, масштаби повеней 1998 та 2001 рр. могли б бути значно нижчі, якби не були втрачені водорегуляційні функції гірських лісових ґрунтів та сучасних водоохоронних лісів першої групи, які протягом останнього десятиліття пройдені інтенсивними доглядовими та санітарними рубаннями, а подекуди кращі деревостани зрубані цілком під виглядом проведення так званих „лісовідновних рубань“.

Проблема охорони та обліку лісових ресурсів. Протягом останнього десятиліття загрозливих масштабів набули самочинні рубання лісу та викрадення деревини з лісосік. Загрозливим явищем стали масове виготовлення і збут населенням залізничної шпали, закупівлю якої з дозволу державних адміністрацій ведуть приватні підприємства. Концентруються такі лісопорушення переважно в межах лісів 1-ї групи поблизу автомобільних доріг і населених пунктів. Існує ця практика й поблизу гірських пасовищ. На жаль, нинішня лісова охорона та підрозділи силових відомств не можуть поки що радикально змінити ситуацію на краще, що пов'язано з відсутністю належних фінансових і матеріальних можливостей та впливом суб'єктивних чинників.

Особливої гостроти набула і проблема заготівлі грибів, ягід та лікарських рослин населенням. Це призводить не тільки до виснаження цих біологічних ресурсів, а й до частого виникнення лісових пожеж. Найвні можливості лісової охорони протидіяти масовому відвідуванню гірських

лісів людьми обмежені нормами чинного законодавства, а гасіння пожеж у гірських лісах знову ж таки проблематичне через відсутність потрібних матеріальних та фінансових ресурсів.

З цієї ж причини погіршала ситуація з обліком лісових ресурсів і веденням Державного лісового кадастру. Незважаючи на перспективність ведення безперервного лісовпорядкування, усе ж маємо на сьогодні доступними лише матеріали такого кадастру станом на 1996 рік на ліси, підпорядковані Державному комітету лісового господарства України. А це лише близько 70% площі лісових земель у регіоні.

Зважаючи на те, що ліси є чи не найважливішим відновним національним ресурсом, який у майбутньому має дуже важливе економічне та екологічне значення, вважаємо за доцільне рекомендувати вивести службу обліку лісових ресурсів із підпорядкування землекористувачам. Така служба Державного лісового кадастру повинна перебувати у віданні контрольно-ревізійних органів.

Особливо необхідним вбачається і проведення комплексного незалежного від лісгосподарських підприємств оцінювання санітарного стану лісів. Це дасть змогу звести масштаби санітарних рубань лісів до необхідних розмірів.

Проблема збереження і підтримання лісгосподарської інфраструктури. Унаслідок катастрофічних повеней 1969, 1998, 2001 рр., тяжкого економічного стану державних лісгосподарських підприємств, неправильних дій державних органів на місцях, значних руйнувань і загальної деградації зазнали вузькоколійні та автомобільні шляхи в лісах, зокрема мости та берегоукріплювальні споруди. Фактично майже всі вузькоколійні залізниці перестали існувати. Унаслідок того чимало гірських лісових територій стало зовсім недоступними для лісозаготівель і проведення лісгосподарських заходів. Подекуди лісовий транспорт змушений об'їжджати зруйновані дороги, пересуваючись руслами річок, що завдає велику шкоду рибному господарству.

Протягом останніх років заходи, спрямовані на лісовідновлення вкрай незадовільно фінансуються з боку державного бюджету. Це призвело до зменшення обсягу лісокультурних робіт і занепаду лісових розсадників. Тому найпоширенішим нині є природне лісовідновлення, або самозаростання лісосік. Щоправда, у багатьох районах воно цілком достатнє, оскільки добре забезпечує відновлення смерекових, ялицевих і букових деревостанів. Проте локально все ж треба створювати лісові культури, оскільки природне відновлення лісів має затруднений, або небажаний характер. Це особливо стосується ведення лісового господарства з орієнтацією на цінні лісові породи.

Значно занепало і мисливське господарство. Знизилася чисельність популяції мисливських тварин. Зруйновано багато мисливських хатин у горах, занепали годівниці та солонки.

Перспективи подальшого стану лісового фонду. Найважливіша практика господарювання у лісах першої групи призведе до подальшої втрати їх захисних функцій, зокрема водорегуляційних, а це, своєю чергою, до нових катастрофічних повеней, зсувів, ерозії ґрунтів та вітровалів. Зазначать подальшого виснаження і сировинні ресурси, зокрема грибів та лікарських рослин. У найближчому майбутньому слід очікувати природного розширення площі молодих деревостанів з перевагою бука на місці колишніх високопродуктивних мішаних деревостанів з участю смереки

та ялиці. Такі ж деградаційні процеси загрожують популяціям таких цінних у лісопромислового розумінні видів, як дуб звичайний, в'яз гладкий та клен-явір.

На відміну від лісів першої групи, у віддалених лісових масивах експлуатаційного призначення, у яких рубання лісу майже не ведеться, спостерігатимуться позитивні процеси, будуть зростати запаси деревини, особливо за рахунок високопродуктивних і технічно цінних видів — гірського екотипу смереки, ялиці, клена-явора тощо. У віддалених районах Горган зараз спостерігається така прогресивна тенденція природного розширення популяції сосни кедрової [26], що теж дуже важливо з огляду на актуальність проблеми збереження біорозмаїття гірських лісів.

Не менш важливою є перспектива природного заростання покинутих земель колишнього сільськогосподарського використання у межах передгірної рівнини та височини. На них поступово з'являються непотрібні в господарському розумінні чагарники і засіваються вітром малоцінні деревні породи — тополя, осика, береза тощо. З господарського погляду ці землі навряд чи варто повернути для агрокультурного використання. По-перше, вони нижчої родючості й віддалені від транспортних шляхів. По-друге, розкорчування їх потребує величезних матеріальних та фінансових затрат. Тому краще ці землі передати лісогосподарським підприємствам під заліснення. Звичайно, створення цінних деревостанів майбутнього на таких землях теж потребує значних матеріальних затрат.

Необхідність переорієнтації напрямів лісового господарства. Лісова господарська політика, яка склалася протягом останніх століть була орієнтована переважно на використання сировинних ресурсів лісу — деревинних і недеревинних. Це призвело до негативних екологічних та економічних наслідків, деградації цих ресурсів і підвищення цін на них.

Світова, національна та регіональна еколого-економічна ситуація зобов'язує до перегляду сучасної лісової політики, переорієнтації її із сировинного напрямку на екологостабілізаційний та рекреаційний. Останній набув значного розвитку в економічно розвинутих країнах Європи та Америки. Таку ж політику треба проводити і в лісах карпатського регіону. Це насамперед використання лісових ресурсів для відпочинку та курортного оздоровлення людей, розвитку туризму.

Насамперед необхідно законодавчо передбачити податки від санаторних і відпочинкових закладів на ведення лісового господарства у напрямку задоволення потреб відпочивальників та збереження лісів. З огляду на санітарно-екологічне значення приміських лісів, фінансування ведення відповідного господарства у них повинно здійснюватися значною мірою за рахунок місцевих бюджетів.

Для підвищення економічного рівня лісогосподарських підприємств необхідно розширити їхні можливості в наданні платних послуг для організації туризму, рекреації та оздоровлення людей.

Здавна вельми популярним у Європі було полювання у карпатських лісах [1]. Оскільки лише тут у межах центральної частини континенту збереглися на значних площах віддалені від населених пунктів природні лісові угіддя, треба в майбутньому орієнтуватися і на розвиток мисливського господарства, підтримання та розширення чисельності популяцій мисливських тварин і розбудову господарської інфраструктури: мислив-

ських стежок, хатин тощо. У майбутньому це буде приваблювати чужоземних мисливців і дасть потрібний еколого-економічний ефект.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук І., Гайдучкевич М., Парпан В., Петрова Л., Третяк П. Історія Осмолодської пущі. Львів: НТШ, 1998. 145 с.
2. Вакуленко Л. В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н. е. К.: Наук. думка, 1977. 142 с.
3. Генсірук С. А. Ліси Українських Карпат та їх використання. К.: Урожай, 1964. 289 с.
4. Генсірук С. А., Фурдичко О. І., Бондар В. С. Історія лісівництва в Україні. Львів: Світ, 1995. 422 с.
5. Голубець М. А. Ельники Украинских Карпат. К.: Наук. думка, 1978. 264 с.
6. Державний лісовий кадастр за станом на 1 січня 1996 року. Закарпатська область. Державний комітет лісового господарства України. Ірпінь, 2002. 91 с.
7. Державний лісовий кадастр за станом на 1 січня 1996 року. Івано-Франківська область. Державний комітет лісового господарства України. Ірпінь, 2002. 84 с.
8. Державний лісовий кадастр за станом на 1 січня 1996 року. Львівська область. Державний комітет лісового господарства України. Ірпінь, 2002. 103 с.
9. Державний лісовий кадастр за станом на 1 січня 1996 року. Чернівецька область. Державний комітет лісового господарства України. Ірпінь, 2002. 73 с.
10. Зеров Д. К. Нарис розвитку рослинності на території Української РСР у Четвертинному періоді на підставі палеоботанічних досліджень // Укр. ботан. журн. 1952. 9. № 4. С. 11—16.
11. Калинович Н. О. Зміни лісів північно-західного Передкарпаття в голоцені // Лісівнича академія наук України: Наукові праці. Вип. 1. Львів: Вид-во НУ „Львівська політехніка“. 2002. С. 63—66.
12. Козій Г. В. История флоры и растительности Украинских Карпат // Флора и фауна Карпат. М.: Изд-во АН СССР, 1963. Вып. 2. С. 5—15.
13. Костенко А., Петрова Л., Третяк П. Мережа заповідних об'єктів на Заході України // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Екологічний збірник на пошану Андрія Созонтовича Лазаренка. Львів: НТШ, 1999. Т. 3. С. 262—273.
14. Нейштадт М. Й. К вопросу о некоторых понятиях в разделении голоцена // Изв. АН СССР, сер. геогр. № 2. 1983. С. 103—108.
15. Сабан Я. А. Продуктивность и возобновление леса в горных условиях. Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1988. 144 с.
16. Солдатов А. Г., Тюков С. Ю., Туркевич М. В. Ліси України. К.: Вид-во Укр. акад. с-г. наук. 1960. 461 с.
17. Стойко С., Петрова Л. Репрезентативність природно-заповідного фонду на Львівщині та шляхи створення його оптимальної мережі // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Екологічний збірник. Львів: НТШ, 2001. Т. 7. С. 210—220.
18. Стойко С. М. Рослинність // Природа Закарпатської області. Львів: Вища шк. 1981. С. 88—100.

19. Третяк П. Р. Ландшафтная екологія важнейших доміантних видів рослинного покрива високогор'я Українських Карпат // Ботанический журнал. № 8. 1990. Т. 75. С. 1109—1119.

20. *Украинские Карпаты*. Природа / Голубец М. А., Гаврусевич А. Н., Загайкевич И. К. та ін. К.: Наук. думка, 1988. 208 с.

21. Фурдичко О. І. Карпатські ліси: проблеми екологічної безпеки і сталого розвитку гірського регіону. Львів: Біблос, 2002. 192 с.

22. Шанковський Л. Нарис історії Стрийщини // Стрийщина: Історико-меморіальний збірник. Нью-Йорк: Наук. товариство ім. Т. Шевченка, 1990. Т. 1. С. 69—193.

23. Firbas F. Spat- und nachtszeitliche Waldgeschichte Mitteleuropas nordlich der Alpen. Bd. I. - Jena, 1949. 480 s.

24. Petrova Liliya, Tretyak Platon. Structure of a diversity of phytocenotic communities of forest reserve objects of Western Ukraine. <http://www.geocities.com/ntshnowu>.

25. Patsura Igor, Tretyak Platon. Generalized phytocenons of forest associations in river basin Dnister in the Ukrainian Carpathians. <http://www.geocities.com/ntshekophito>.

26. Patsura Igor, Tretyak Platon. State and dynamic tendencies of *Pinus cembra* populations in Gorgany (region of Ukrainian Carpathian mountains). www.geocities.com/ntshekocembra.

27. Ralska-Jasiewiczowa M. The history of vegetation in the Bieszczady Mts. (S.E. Poland) during past 12000 years. // Veroff. Geobot. Inst. ETH, Stiftung Rübel, Zurich, 17: 260–264.

SUMMARY

Grygorij KRŪNYTSKYJ, Platon TRETYAK

CONDITION OF FORESTS OF THE UKRAINIAN CARPATHIAN MOUNTAINS, ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND PROSPECTS

During last centuries degradation changes have taken place in forest natural complexes of Carpathian Mountains. Changes of spatial and age structure and species compound of forest stands have taken place, their resource potential and protective ecological functions have been decreased. Ecological and economic reorientation of forestry in directions of protection and reproduction of forests, maintenance of their recreational and ecological functions is necessary.